

Щеглов Сергій Сергійович,

асистент кафедри банківської справи

[336.713:336.77]:005.591.4

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ КРЕДИТНОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ

Наслідки світової економічної кризи зараз відчуються у всіх країнах пострадянського простору, про що свідчить великий ріст виробничих втрат й обсягів непрацюючих кредитів. Незважаючи на закордонні джерела виникнення кризи, великі обсяги сумнівних боргів у даному регіоні свідчать про наявність ряду ендемічних недоліків [1].

Реструктуризація кредитної заборгованості є одним з напрямків діяльності банків по запобіганню росту проблемних активів, і стає актуальною при значних темпах росту простроченої заборгованості по кредитах, що спричиняє погрозу виникнення та поглиблення банківської кризи, збільшенням соціально-економічної й політичної напруженості. Процедура реструктуризації боргу по кредитах дозволяє знизити фінансове навантаження на позичальників й, як наслідок, дати можливість якісно обслуговувати свій кредитний борг.

Питання реструктуризації кредитної заборгованості залучають все більш уваги як учених, так і практиків. Зокрема над ними працюють Міщенко В.И., Диба М.І., Пинзеник В.М., Поліщук Е.А., Шелудько Н.М., Слобода Л., Дунас Н. та інші. Однак досліджуються вони переважно в контексті загальних завдань управління кредитними ризиками.

Недослідженими залишаються питання росту проблемної заборгованості комерційних банків, аналізу способів реструктуризації для окремих груп позичальників, систематизації наслідків реструктуризації і їхніх впливів на різні аспекти діяльності банку.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні проблем реструктуризації кредитної заборгованості та розробки науково-обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення процесів реструктуризації кредитної заборгованості й, особливо, поліпшення механізму їхнього фінансового регулювання в банківській сфері.

Розвиток більшості банківських криз зумовлений погіршенням якості активів банків. При цьому основну частину недіючих активів (nonperforming assets) становлять кредити, обслуговування яких припиняється позичальниками. У періоди погіршення економічної ситуації значні обсяги кредитів банків стають проблемними, причому в деяких випадках ці обсяги настільки великі, що не тільки знижують прибутковість банку, але й загрожують його стабільності. У такій ситуації необхідний системний підхід до врегулювання проблемних кредитів, спрямований на одержання максимальної віддачі, установлення повного контролю над кредитним портфелем і зведення до мінімуму можливих негативних наслідків для банку. Це вкрай складна проблема, яка потребує якомога швидшого вирішення. Одним зі шляхів її розв'язання є проведення реструктуризації кредитів [2].

У перекладі з англійського "реструктуризація" (restructuring) - це перебудова структури чогонебудь. Латинське слово структура (structura) означає порядок, розташування, будову.

Реструктуризація боргу - міра, застосовувана відносно позичальників, які перебувають у стані дефолта, тобто не здатні обслуговувати свій борг. Існують кілька мір по реструктуризації, які можуть застосовуватися як окремо, так й у комплексі: зміна строків і розмірів платежу, обмін боргу на частку у власності, списання частини боргу.

Реструктуризація будь-якого боргу, як державного, так корпоративного та приватного, негативно впливає на репутацію позичальника. У результаті кредитування в майбутньому або стає взагалі неможливим, або виявляється значно більше дорогим.

Якщо розглядати кредитний портфель комерційного банку як складну систему, піддану впливу факторів зовнішнього оточення та внутрішнього середовища, то терміну "реструктуризація кредитної

заборгованості" можна дати наступне визначення: реструктуризація кредитної заборгованості - це комплекс заходів, спрямованих на формування умов погашення кредитної заборгованості позичальника банку, адаптованих до його поточної платоспроможності, тобто будь-які дії сторін кредитного договору (кредитора та позичальника) по зміні раніше погоджених умов погашення кредиту. Найчастіше вживають при виникненні в позичальника об'єктивних труднощів з виплатами по кредиту. Ціль проведення реструктуризації - створення умов позичальникові для погашення заборгованості виходячи з його реальних доходів на момент погашення кредитної заборгованості й, як наслідок, виконання позичальником зобов'язань перед банком. По цілому ряду причин банки не зацікавлені в офіційному визнанні дефолту позичальника й усіяко намагаються цього уникнути, надаючи позичальникові відстрочки, розстрочки, знижки.

Єдиної методології реструктуризації кредитної заборгованості для всіх банків не існує. Більше того, навіть послідовність етапів реструктуризації, не говорячи вже про вибір інструментарію, може істотно розрізнятися залежно від стану банку, його потенціалу, позицій на ринку, поведження конкурентів, і багатьох інших факторів.

Якщо додержуватися основних принципів методу керування кредитним портфелем комерційного банку, то можна виділити кілька етапів реалізації реструктуризації кредитної заборгованості (рис. 1).

Перший етап - визначення цілей реструктуризації. Акціонери та менеджмент повинні визначити, що саме їх не влаштовує в стані кредитного портфеля, і чого вони хочуть одержати в результаті структурних змін. Від того, наскільки грамотно вони визначать мету та коло завдань, залежить подальший розвиток банку й відповідно доля реструктуризаційної програми.

Рис. 1. Схема реструктуризації кредитної заборгованості комерційного банку

Другий етап - діагностика кредитної заборгованості. Її проводять для того, щоб виявити проблеми банку, зрозуміти перспективи розвитку та рентабельність подальшого збільшення кредитного портфеля.

Третій етап - розробка стратегії та програми реструктуризації. На цьому етапі за даними, отриманим у результаті діагностики, складається кілька альтернативних варіантів реструктуризації кредитної заборгованості. Для кожного варіанта визначаються методи реструктуризації, розраховуються прогностичні показники, оцінюються можливі ризики, обсяги задіяних ресурсів. На основі різних критеріїв акціонерами банку та менеджментом проводиться оцінка ефективності тієї або іншої альтернативи й здійснюється вибір, відповідно до якого розробляється програма реструктуризації.

Четвертий етап - здійснення реструктуризації відповідно до розробленої програми. Формується команда фахівців, задіяних у роботі. Потім проробляються й послідовно реалізуються всі етапи програми. У ході проведення четвертого етапу реструктуризації уточнюються цільові показники й, якщо відбувається їхнє відхилення від запланованих значень, банк здійснює коригування програми.

I, нарешті, п'ятий етап - супровід програми реструктуризації та оцінка її результатів. На останньому етапі команда, відповідальна за реалізацію програми, здійснює контроль за виконанням цільових показників, аналізує отримані результати й підготовляє підсумковий звіт про виконану роботу.

Активізація ризикованого банківського кредитування та розширення спектра кредитних продуктів у 2006–2007 роках в Україні спричинили негативні зміни в структурі кредитно-інвестиційних портфель банків у 2008–2010 роках та високі кредитні ризики впродовж 2011 року [3].

Період активного розширення діяльності й нарощування обсягів кредитних портфель змінився практично повною зупинкою кредитування, викликаній дефіцитом банківської ліквідності й погіршенням фінансового стану значної частини позичальників, що привело до стрімкого зростання проблемної заборгованості. Якщо у 2008 році частка проблемних кредитів у структурі кредитного портфеля вітчизняних банків становила 1,3%, то у 2011 році цей показник зріс майже у 10 разів і сягнув рівня 11,9%, що в абсолютному вимірі становить 84,9 млрд. грн. (див. рис. 2).

Різке збільшення частки простроченої заборгованості в кредитному портфелі було викликано зниженням якості обслуговування кредитів, виданих до кризи, в умовах відсутності нових кредитних договорів. По даним НБУ, обсяг простроченої заборгованості збільшився з 18 млрд. грн на початок 2009 р. до 83 млрд. грн. за станом на 01.11.2011 р. Масове порушення позичальниками строків повернення коштів ускладнило ситуацію з ліквідністю, тому ліквідність ряду банків підтримувалася за рахунок рефінансування НБУ.

Наведені нижче дані дають змогу стверджувати, що рівень ризикованості кредитної діяльності банків досить високий.

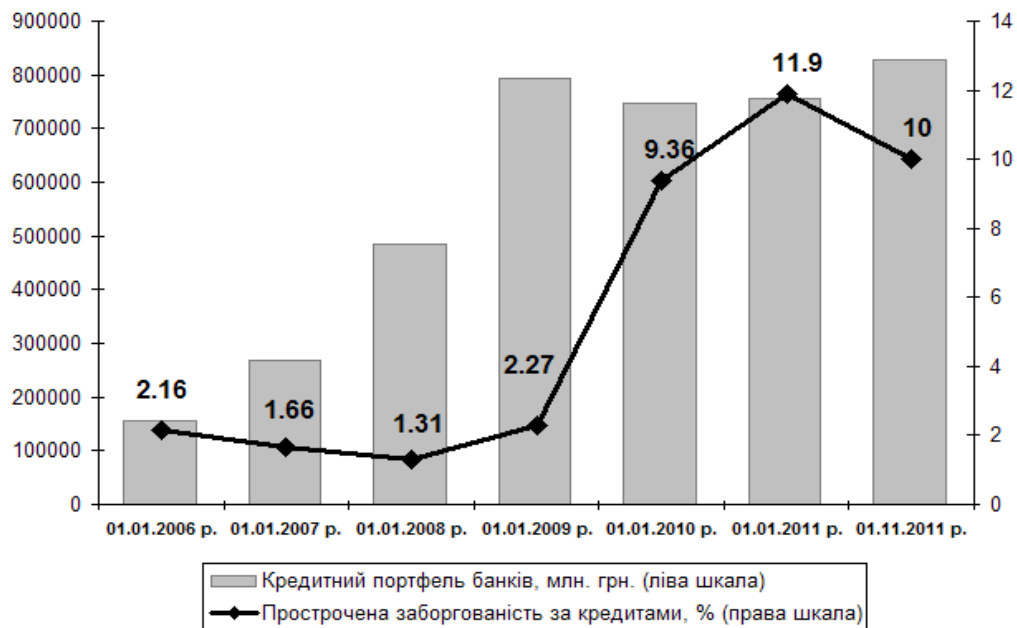

Рис. 2 Динаміка кредитного портфеля та проблемних кредитів банків України в 2006 -2011 рр.

Проблемні активи негативно впливають на структуру банків та якість кредитних портфель, чинять тиск на показник достатності регулятивного капіталу банків, суттєво понижують ефективність банківської діяльності, ускладнюють процес управління фінансовими потоками, знижують довіру вкладників та інвесторів до банківської системи, істотно зменшують можливості фінансування реального сектору економіки країни.

Тому що доходи від кредитування є істотною частиною дохідної складової банківського бюджету, збільшення числа кредитів, що не приносять доходу, привело до того, що діяльність великої кількості українських банків протягом останніх трьох років була збитковою. Так, сукупний збиток банківської системи в 2011 р. склав 7,7 млрд. грн. При цьому 60% загального збитку системи склали втрати двох держбанків – «Родовіда» та «Укргазбанка». Загальні доходи українських банків в 2011 р. виросли на 4,3% - до 142,8 млрд. грн., а загальні витрати - на 0,4%, до 150,5 млрд. грн. Таким чином, банківська система продовжила зазнавати сукупних збитків, хоча в порівнянні з 2010 р. їх удалося скоротити з 13 млрд. грн. до 7,7 млрд. грн. Рентабельність активів банків склала -0,76%, а рентабельність капіталу — -5,27% [4].

Вплинуло на розмір збитків збільшення витрат на формування резервів по активних операціях, викликане зниженням якості кредитних портфелів. Така ситуація змусила банки переглянути свої підходи до керування проблемною заборгованістю, у результаті чого деякі з них стали більш активно підключати до цього процесу сторонніх фахівців (call-центри, колекторські компанії, незалежних консультантів та ІТ-фахівців).

У міру погіршення ситуації на банківському ринку України НБУ почав вводити в дію нормативні акти, що регулюють процес реструктуризації кредитної заборгованості. В основному ці міри стосувалися кредитних портфелів фізичних осіб. Постановою правління НБУ від 5 лютого 2009 року № 49 «Про окремі питання діяльності» банків було рекомендовано здійснювати реструктуризацію заборгованості з дотриманням таких принципів:

створення умов для забезпечення відновлення платежів за кредитом шляхом продовження строків дії кредитних договорів та/або зменшення щомісячних платежів до прийняттого рівня, виходячи з фінансових можливостей позичальника;

уникнення конфлікту інтересів банку та клієнтів під час реалізації застави за кредитом;

незастосування штрафних санкцій (пені, штрафи тощо) за реструктуризованими кредитами в разі забезпечення виконання позичальниками умов додаткового договору або дострокового їх погашення [5].

Більше ефективною стала постанова НБУ №328 від 03.06.2009 року. Суть даної постанови в тім, що регулятор пообіцяв кредитним установам значні пільги, у випадку якщо вони будуть проводити реструктуризацію та конвертацію валютних кредитів у гривню за правилами, запропонованим НБУ [6].

У цей час комерційними банками України широко використовуються кілька стандартних схем реструктуризації кредитної заборгованості фізичних осіб.

Перший метод реструктуризації - це збільшення строку кредитування. Наприклад, максимальний строк кредитування на придбання автомобіля становить 7 років, а в позичальника кредит оформлений на 5 років. Відповідно, він може продовжити строк кредитування на 2 роки, і в такий спосіб зменшити щомісячні платежі. Другий метод реструктуризації - відстрочка виплат по тілу кредиту або кредитні канікули. Кожен банк пропонує свій варіант такої програми - іноді відстрочка можлива на строк до шести місяців, але найчастіше - не більше трьох. Третій метод реструктуризації - перехід на інший графік погашення - на анuitет або класичну схему. Часто банки застосовують комбіновані програми - все залежить від бажання установи йти назустріч клієнтові та індивідуальності підходу.

Останнім часом з'явилися ще кілька форм реструктуризації для індивідуальних позичальників, що зштовхнулися з фінансовими проблемами. Це зменшення процентної ставки - дуже бажаний варіант для клієнта, але в той же час цей варіант не вигідний для банку, тому що банк платить за залучені ресурси й ця плата також виражається в процентному співвідношенні, нижче якого банк не може встановити процентну ставку по кредитах. Також може застосовуватися дострокове погашення позичальником частини боргу (як правило, це 10-15%), після чого банк знижує ставку. І, нарешті, відмова банку від застосування штрафних санкцій. Якщо банк задоволений погашенням кредиту й відсотків, то він не застосовує штрафні санкції до клієнтів, які виявили себе сумлінними позичальниками та намагалися сприяти банку в погашенні свого кредиту.

Всі перераховані вище способи реструктуризації повною мірою можуть застосовуватися й для кредитної заборгованості юридичних осіб, але існує ряд специфічних способів реструктуризації, характерних тільки для даного виду кредитів. До способів реструктуризації кредиторської заборгованості юридичних осіб можна віднести новачію, відступлення права вимоги (цесія), відступне, керування активами позичальників і сек'юритизацію.

Процес реструктуризації дуже складний. Підходи до нього можуть відрізнятися залежно від типу кредитора й типу заборгованості. Для подолання протиріч необхідно по можливості уніфікувати методологію реструктуризації та використати тільки визнані, обгрунтовані й добре зарекомендували себе підходи, а також заздалегідь погодити основні використовувані передумови.

Держава може стимулювати процес реструктуризації за допомогою допоміжних заходів. Як елементарний варіант допомоги банкам держава повинна забезпечити наявність у них стимулів до реструктуризації боргів.

По-перше, надання допомоги банкам ліквідними коштами й страхування вкладів дозволяють запобігти масовому вилученню клієнтами своїх вкладів, дати неблагополучним банкам необхідне їм час для рішення проблем збільшення обсягів непрацюючих кредитів.

По-друге, як стимул для прискороного рішення банками проблем з непрацюючими кредитами їм можна надати податкові пільги на списання проблемних сум.

Протягом 2012 року проблема простроченої заборгованості буде здобувати усе більше актуальне значення в різних країнах. Це буде відбуватися не тільки тому, що проблемні борги, як правило, утворюються через якийсь час уже після настання економічного спаду, але також і тому, що в деяких країнах банки з деяким запізненням починають усвідомлювати, що значні сегменти їхніх кредитних портфелів можуть в остаточному підсумку виявитися непрацюючими. І тільки коли банки будуть мати досить точне уявлення про якісні характеристики виданих ними кредитів, наприклад, публікуючи для цього результати проведених ними стрес-тестів, і стануть вживати необхідних заходів по збільшенню обсягів резервування, тоді вони зможуть поступово відновити довіру до себе в учасників ринків й одержати доступ до комерційних джерел фінансування.

У сучасних умовах діяльність банківських установ у сфері кредитних відносин ставить перед ними завдання щодо збереження й збільшення вкладених ресурсів, оскільки вони функціонують за рахунок залучених коштів клієнтів. Реалізація цього завдання можлива при наявності в банку ефективної системи керування всіма аспектами й напрямками його діяльності.

Основоположним питанням у контексті реструктуризації кредитів в умовах кризи є зменшення платіжного навантаження на позичальників. Цього слід досягати шляхом створення сприятливих для повернення позичальниками взятих кредитів. У цей час в Україні виникла потреба розробки науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення процесів реструктуризації кредитної заборгованості й, особливо, поліпшення механізму їхнього фінансового регулювання в банківській сфері, а також прийняття відповідних нормативно-правових актів, які б забезпечували ці процеси.

Література

1. Де Хаас Р. Последствия кризиса: работа с сомнительными долгами в странах региона с переходной экономикой [Електронний ресурс] / Р. Де Хаас, Ш. Кноблех // Право на этапе перехода — 2010. — № 3. — С. 36. — Режим доступу до журн.: <http://www.ebrd.com/russian/downloads/research/law/lit10r5.pdf>
2. Міщенко В. Реструктуризація кредитів в умовах кризи: світовий досвід і можливості застосування в Україні / В. Міщенко, В. Крилова, М. Ніконова // Вісник Національного банку України. — 2009. — № 5. — С. 12–17.
3. Слобода Л. Напрями вдосконалення роботи банків України з проблемними активами в посткризовий період / Л. Слобода, Н. Дунас // Вісник Національного банку України. — 2011. — № 4. — С. 46–51.
4. Сорочан О. Банкиры получили семерки [Електронний ресурс] / О. Сорочан // газета «Экономические известия». — 2012. — № 15. — Режим доступу : <http://finance.eizvestia.com/full/bankiry-poluchili-semerki>
5. Про окремі питання діяльності банків. Постанова Правління Національного банку України від від 05.06.2009 № 49. [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної ради України. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0049500-09>
6. Про заходи щодо забезпечення погашення кредитів. Постанова Правління Національного банку України від 03.06.2009 за № 328 [Електронний ресурс] / Портал «ЛІГА ЗАКОН». — Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/PB09027.html.

Рецензент д.е.н., професор В.В. Чепурко